

Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej (Yearbook of the Institute of East-Central Europe)

ISSN 1732-1395

Instrukcje dla autorów i Rocznik online:
<https://ies.lublin.pl/rocznik>

Rosja wobec Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej

Agnieszka Legucka^{ab}

^a Akademia Biznesu i Finansów Vistula

^b Polski Instytut Spraw Międzynarodowych

Opublikowano online: grudzień 2019

Sposób cytowania: A. Legucka, *Rosja wobec Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 17 (2019), z. 2, s. 41-64, DOI: <https://doi.org/10.36874/RIESW.2019.2.2>.

„Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” („Yearbook of the Institute of East-Central Europe”) jest kwartalnikiem. Poszczególne teksty bądź całe zeszyty publikowane są w języku polskim lub angielskim. Na liście czasopism naukowych MNiSW z 31 lipca 2019 roku „Rocznik IEŚW” znajduje się z liczbą 70 punktów. Jest również uwzględniony w bazach ICI Journals Master List, Central and Eastern European Online Library, BazEKon oraz ERIH PLUS.

Agnieszka Legucka*

Rosja wobec Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej**

Russia Towards the EU's Eastern Partnership

Abstract: This article is devoted to the evaluation of the Eastern Partnership from the point of view of the implementation of Russia's foreign policy. Using the research approach of constructivism, it analyses Russia's attitude towards the EU's Eastern Partnership project, as well as Russia's reactions to the implementation of the EaP. Therefore, the subject of the analysis is not so much the relations of the EU and Russia with six states: Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine, as well as Russia's and the EU's narratives on its neighbourhood. This will make it possible to examine to what extent the position of one actor (EU) in relation to another (Russia) has been strengthened/weakened and, secondly, how the argumentation has promoted (the given message) in legitimizing the project as a whole, for both internal and external use. These projects were, on the one hand, Russia's "close abroad" and, on the other, the EU's "common neighbourhood".

Keywords: Russia, European Union, Eastern Partnership

Wstęp

W 2019 r. mija dwadzieścia lat od momentu przyjęcia przez Rosję pierwszej – i jak na razie jedynej – *Średniookresowej strategii rozwoju stosunków pomiędzy Federacją Rosyjską a UE*¹. W dokumencie podkreślono euroazjatycką tożsamość Rosji, co oznacza, że państwo to nie zamierzało starać się o członkostwo w Unii Europejskiej. Jak

* Dr hab. Agnieszka Legucka – Akademia Biznesu i Finansów Vistula, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, ORCID: 0000-0002-9438-2606, e-mail: legucka@pism.pl.

** Artykuł jest częścią projektu *Europe's External Action and the Dual Challenges of Limited Statehood and Contested Orders* – EU-LISTCO. Projekt otrzymał dofinansowanie z unijnego programu badań i innowacji „Horyzont 2020” w ramach umowy o grant nr 769886.

1 *Стратегия развития отношений Российской Федерации с Европейским Союзом на среднесрочную перспективу (2000–2010 гг.)*, ТЕХЭКСПЕРТ, 22.10.1999, <http://docs.cntd.ru/document/901773061> [13.08.2019] [*Strategiia razvitiia otnoshenii Rossiiskoi Federatsii s Evropeiskim Soюзom na srednesrochnuiu perspektivu (2000–2010 gg.)*], ТЕКНЕКСПЕРТ, 22.10.1999, <http://docs.cntd.ru/document/901773061>, 13.08.2019].

zapisano w Strategii, celem Rosji wobec Unii jest zagwarantowanie interesów narodowych państwa, zwiększenie roli i autorytetu Rosji w Europie i na świecie, stworzenie ogólnoeuropejskiego systemu zbiorowego bezpieczeństwa, wykorzystanie potencjału gospodarczego UE i jej doświadczenia dla wsparcia rozwoju społecznej gospodarki rynkowej w Rosji². Kiedy w 2009 r. UE przyjęła program Partnerstwa Wschodniego, adresowany do sześciu państw sąsiednich: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy, został on w Rosji zinterpretowany jako sprzeczny z każdym z rosyjskich postulatów wyrażanych wobec Unii Europejskiej. Warto zatem postawić następujące pytania: Dlaczego program PW był negatywnie odbierany w rosyjskich kręgach politycznych, akademickich i eksperckich? W jaki sposób Rosjanie próbowali zablokować skutki programu PW dla swojego państwa? I wreszcie, na ile efektywne były narracje Rosji skierowane przeciwko PW?

Celem niniejszego artykułu jest próba oceny Partnerstwa Wschodniego z punktu widzenia realizacji polityki zagranicznej Rosji wobec regionu sześciu państw wchodzących w skład PW. Analizie poddany zostanie stosunek Rosji do projektu PW UE, jak również reakcje Rosji na politykę Unii Europejskiej (w ramach PW) wobec tego regionu. Dla właściwego ujęcia tematu wykorzystane zostanie konstruktywistyczne podejście badawcze do stosunków międzynarodowych, które zwraca uwagę na społeczne i świadomościowe aspekty polityki zagranicznej państwa³. Analizuje ją pod kątem społecznej i kulturowej tożsamości, wyrażanej m.in. w budowaniu narracji i symboli danych podmiotów międzynarodowych wobec świata zewnętrznego⁴. Przedmiotem analizy będą nie tyle stosunki UE i Rosji z ww. sześcioma państwami, ile narracje aktorów w polu polityki sąsiedztwa dotyczące tych stosunków. Pozwoli to na zbadanie, na ile wzmacnia się pozycja jednego aktora (UE) względem drugiego (Rosji) oraz w jaki sposób pomagało to (dany przekaz) w legitymizowaniu swojego projektu jako całości, na

2 Ibidem.

3 A. Curanowicz, *Konstruktywizm, [w:] Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bielań, J. Zając, Warszawa 2015, s. 107-125; A. Wiener, *Constructivist Approaches in International Relations Theory: Puzzles and Promises*, „ConWEB” 2006, no. 5, s. 7-10.

4 Szerzej zob. A. Cianciara, *Europejska Polityka Sąsiedztwa w perspektywie konstruktywizmu*, Warszawa 2017.

użytek zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny⁵. Dlatego w niniejszym artykule zostanie zbadana rosyjska narracja o „bliskiej zagranicy”, wyrażana wobec państw PW, która przeciwstawiona będzie unijnym pomysłom „wspólnego sąsiedztwa” UE i Rosji⁶. Istotnym zastrzeżeniem i zarazem ograniczeniem badawczym jest to, że koncepcje polityki zagranicznej państwa rosyjskiego dotyczą jednego podmiotu międzynarodowego⁷. Z kolei unijna polityka zewnętrzna jest wypadkową polityk i tożsamości społeczeństw, a zatem i narracji państw członkowskich, wraz z ich odmienną wrażliwością wynikającą z kontaktów z Rosją⁸. Zdaniem Agnieszki Cianciary, „w praktyce polityka UE jest warunkowana przez wewnętrzne różnice odnoszące się do hierarchii priorytetów konstytuowanych przez odmienne konstelacje interesów i wartości unijnych instytucji oraz państw członkowskich”⁹.

1. „Bliska zagranica” czy „wspólne sąsiedztwo”

Stosunek Rosji do regionu państw PW wynika z wielowiekowej tradycji rosyjskiego imperializmu, czerpiącego zarówno z myśli filozoficznej z czasów Imperium Rosyjskiego, jak i z propagandy Związku Radzieckiego¹⁰. W dyskursie wewnątrzrosyjskim podkreśla się szczególną rolę państwa rosyjskiego w odniesieniu do relacji centrum-peryferie, jego wyjątkowy charakter, mesjanizm, rolę centrum cywilizacyjnego, „ducha rosyjskiego”, prawosławność, tajemniczość i nieprzewidywalność¹¹. Po rozpadzie ZSRS obszar ten w 1992 r. został określony przez ówczesnego ministra spraw zagranicznych Andrieja Kozyriewa mia-

5 Ibidem, s. 9.

6 V. Rotaru, *Russia's "Contribution" to the Inception of the Eastern Partnership*, „Studia Politica: Romanian Political Science Review” 2014, vol. 14, no. 2, s. 221-241.

7 A. Bryc, *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Lublin 2004; M. Menkiszak, *Rosyjskie wizje postzimnowojennego porządku międzynarodowego*, [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2005, s. 275-296.

8 A. Legucka, *Polityka wschodnia Unii Europejskiej*, Warszawa 2008; B. Piskorska, *Soft power w polityce UE wobec państw Partnerstwa Wschodniego*, Lublin 2017.

9 A. Cianciara, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, s. 108.

10 V. A. Kiverlson, R. G. Suny, *Russia's Empires*, New York 2017, s. 2-16, 203-210; J. Potulski, *Społeczno-kulturowy kontekst aktywności międzynarodowej Federacji Rosyjskiej*, Gdańsk 2008, s. 35-82.

11 *Rozumieć Rosję. Tropy*, red. M. Figura, G. Kotlarski, Poznań 1997; B. Bojarczyk, J. Olchowski, A. W. Ziętek, *Od dominacji kulturowej do 'soft power'. Kultura w promocji państw*, [w:] *Międzynarodowe Stosunki Kulturalne. Podręcznik akademicki*, red. A. W. Ziętek, Warszawa 2010; T. Kuzio, *Putin's War Against Ukraine. Revolution, Nationalism, and Crime*, University of Toronto, Toronto 2017, s. 33-118.

nem „bliskiej zagranicy”. Początkowo nie utożsamiał on relacji z państwami b. ZSRS z prowadzeniem polityki zagranicznej, ale raczej ze swego rodzaju zarządzaniem terytoriami zależnymi. Uległo to zmianie wraz z rosnącą asertywnością byłych republik i niepowodzeniem integracji w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw. Termin „bliska zagranica” nie był wyłącznie pojęciem obiektywnym – geograficznym – ale subiektywnym, odnoszącym się do symboli „utraconej przestrzeni” i Rosji jako „oblężonej twierdzy”, którą od świata zewnętrznego powinien oddzielać kordon bezpieczeństwa, czyli strefa buforowa¹². W ten sposób pojęcie „bliskiej zagranicy” kształtowało rosyjską tożsamość międzynarodową¹³. Z kolei w bogatym rosyjskim dyskursie wobec Unii Europejskiej występuje dychotomia między westernizacją a słowianofilstwem, uznawaniem Rosji za część Europy lub za jej największego *outsidera*, czyli samoistnego – euroazjatyckiego – aktora politycznego¹⁴.

Z kolei analiza narracji unijnych przedstawicieli i dokumentów przekonuje do uznania roli UE w świecie jako stabilizatora oraz promotora demokracji i rządów prawa¹⁵. W tym względzie priorytetem unijnej polityki sąsiedztwa jest stworzenie przestrzeni stabilności, bezpieczeństwa i dobrobytu dzięki przyjęciu przez kraje trzecie norm, reguł i wartości składających się na model gospodarczy i polityczny UE¹⁶. W perspektywie konstruktywistycznej interesy nie są dane, lecz konstytuowane przez normy i wartości wyznawane przez aktorów – i nie

- 12 G. Toal, *Near Abroad. Putin, The West, and the Contest over Ukraine and the Caucasus*, New York 2017, s. 240-252; A. Włodkowska-Bagan, *Ambicje imperialne Rosji i innych mocarstw w przestrzeni poradzieckiej*, [w:] *Rosja. Rozważania imperiologiczne*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Warszawa 2015, s. 191-214.
- 13 A. Legucka, *Geopolityczne uwarunkowania i konsekwencje konfliktów zbrojnych na obszarze poradzieckim*, Warszawa 2013, s. 126; J. Potulski, op.cit., s. 137.
- 14 V. Baranovsky, *Russia: A Part of Europe or Apart from Europe*, „International Affairs” 2000, vol. 76, no. 3, s. 443-458; I. Massaka, *Eurazjatyzm. Z dziejów rosyjskiego misjonizmu*, Warszawa 2000.
- 15 J. W. Scott, *European neighbourhood beyond geopolitics*, [w:] *Neighbourhood Perceptions of the Ukraine Crisis. From the Soviet Union into Eurasia?*, ed. G. Besier, K. Stokłosa, London – New York 2017, s. 30-35; I. Busygina, *Russia-EU Relations and the Common Neighborhood. Coercion vs Authority*, London – New York 2018, s. 237.
- 16 Commission of the European Communities, *Communication from the Commission, European Neighborhood Policy: Strategy Policy*, COM(2004) 373 final, Brussels, 12.05.2004, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/2004_communication_from_the_commission_-_european_neighbourhood_policy_-_strategy_paper.pdf [12.08.2019]; *A Secure Europe in the Better World: European Security Strategy*, Brussels, 12.12.2003; COM(2003) 104; 11.03.2003; A. Cianciara, *Partnerstwo Wschodnie 2009-2014*, Warszawa 2014, s. 26-27.

mogą być od nich oddzielone. Przekonanie o „wspólnym sąsiedztwie” zagościło w literaturze przedmiotu jako konsekwencja nowej roli UE jako aktywnego aktora w stosunkach międzynarodowych, odpowiedzialnego za sprawy bezpieczeństwa zewnętrznego¹⁷. W 2012 r. Unia Europejska otrzymała Pokojową Nagrodę Nobla w uznaniu jej wysiłków na rzecz pokoju, pojednania, demokracji i praw człowieka na Starym Kontynencie. W swoim przemówieniu z tej okazji przewodniczący Rady Europejskiej Herman Van Rompuy podkreślał, że „Silne zaangażowanie się Unii Europejskiej w sprawy światowe jest głęboko naznaczone tragicznymi doświadczeniami (...). Motywacją jest chęć zapobieżenia powielaniu tych samych błędów. Leży to u podstaw naszego wielostronnego podejścia do globalizacji opierającego się na powiązanych ze sobą zasadach globalnej solidarności i globalnej odpowiedzialności; To właśnie stanowi inspirację dla naszej współpracy z sąsiadującymi z nami państwami”¹⁸.

2. Rosja wobec koncepcji Partnerstwa Wschodniego

Federacja Rosyjska postrzegала program Partnerstwa Wschodniego jako część zewnętrznej polityki Unii Europejskiej. W 2003 r. Komisja Europejska przygotowała kompromisowy projekt, który połączył „wymiar południowy” i „wymiar wschodni” w jedną koncepcję. Do projektu pt. Szeroka Europa (*Wider Europe*) zaproszono wszystkich sąsiadów Unii Europejskiej (południowych i wschodnich), w tym także Rosję. Ta ostatnia nie przyjęła tej propozycji, bowiem nie wyczerpywała ona rosyjskich aspiracji. W związku z tym wobec Rosji zastosowano „indywidualne” rozwiązania, uzgodnione bezpośrednio pomiędzy UE a Federacją Rosyjską. Przyjęło wówczas formułę „strategicznego partnerstwa” realizowanego w ramach czterech wspólnych przestrzeni. Końcowa propozycja unijna została sformułowana w maju 2004 r. pod nazwą Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Rosja odrzuciła projekty unijnej polityki sąsiedztwa ze względu na własne aspiracje

17 I. Busygina, op. cit., s. 223-228.

18 Przemówienie Hermana Van Rompuy, Przewodniczącego Rady Europejskiej, oraz José Manuela Durão Barroso, Przewodniczącego Komisji Europejskiej, *Od wojny do pokoju: europejska opowieść*, Przyjęcie Pokojowej Nagrody Nobla przyznanej Unii Europejskiej, Oslo, 10.12.2012, https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/npp2013_pl.pdf [12.08.2019].

mocarstwowe i nie zgodziła się na zrównanie jej z pozostałymi sąsiadami UE. Ponadto nie chciała zaakceptować formy zakładającej jednostronne dostosowanie własnego ustawodawstwa do unijnego¹⁹. Rosyjscy politycy i analitycy przekonywali, że Rosja jest zbyt ważna, aby mogła być traktowana podobnie jak Maroko, Libia, a szczególnie jak Ukraina. Twierdzili, że ze względu na swój potencjał nie jest „zwyyczajnym” sąsiadem UE i zasługuje na szczególne traktowanie. Z tego powodu Komisja Europejska wyłączyła to państwo z ostatecznej wersji Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS), powołanej w 2004 r. Federacja Rosyjska uzyskała specjalny status – „strategicznego partnera” w kontaktach z UE – w oparciu o cztery wspólne przestrzenie (dotyczyły one: gospodarki, spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości, problematyki bezpieczeństwa zewnętrznego oraz zagadnień związanych z badaniami i edukacją)²⁰. Natomiast, co ciekawe, Rosjanie mogli później korzystać z powołanego instrumentu finansowego EPS, czyli Europejskiego Instrumentu Partnerstwa i Sąsiedztwa. Słowo „partnerstwo” było skierowane do rosyjskich beneficjentów finansowego wsparcia²¹.

Na lata 2004-2007 przypadł największy w historii tej organizacji proces rozszerzenia UE na Wschód, który diametralnie zmienił rosyjskie postrzeganie Unii Europejskiej. Do tej pory Rosja widziała w UE przede wszystkim ugrupowanie ekonomiczne, dzięki któremu mogła zwiększać swój budżet (gwarantować stabilne zyski ze sprzedaży swoich surowców energetycznych na Zachód), a także źródło inwestycji zagranicznych oraz partnera, który mógł zrównoważyć wpływ USA na świecie. W latach 90. XX w. rosyjscy przywódcy proponowali włączenie Rosji do systemu bezpieczeństwa europejskiego i promowali narrację o „wielkiej Europie”. Michaił Gorbaczow podkreślał potrzebę budowania „wspólnego europejskiego domu”, a prezydent Borys Jelcyn przekonywał o powrocie do „wspólnoty cywilizowanych państw” oraz o nowych stosunkach z państwami Wspólnot Europejskich. Tłumaczył to wymogami wspólnych więzi kulturowych, tożsamości i hi-

19 K. Pełczyńska-Nałęcz, *EPS w praktyce – Unia Europejska wobec Rosji, Ukrainy, Białorusi i Mołdawii rok po publikacji Dokumentu Strategicznego*, „Punkt Widzenia” OSW, 10.06.2005, s. 19.

20 J. Ćwiek-Karpowicz, *Rosja wobec procesu integracji europejskiej*, [w:] *Rosja w procesach globalizacji*, red. S. Bieleń, Warszawa 2013, s. 57-67.

21 A. Legucka, *Polityka wschodnia*, s. 61.

storii²². Jeszcze we wrześniu 2001 r. Władimir Putin w niemieckim parlamencie mówił: „Europa będzie bardziej wiarygodna jako potęga i niezależne centrum w polityce międzynarodowej, jeżeli połączy swoje możliwości z rosyjskim potencjałem: demograficznym, terytorialnym, surowcowym, a także z ekonomicznymi, kulturalnymi oraz obronnymi możliwościami Rosji”²³. Rosyjska narracja o „większej Europie” (od Atlantyku do Pacyfiku) pojawiła się także w artykule Władimira Putina z 2012 r., w którym autor pisze: „Rosja jest integralną, organiczną częścią Wielkiej Europy, szerokiej cywilizacji europejskiej. Nasi obywatele czują się Europejczykami. Nie jesteśmy obojętni na rozwój sytuacji w zjednoczonej Europie. Właśnie dlatego Rosja proponuje przejście od Atlantyku do Oceanu Spokojnego jednej przestrzeni gospodarczej i ludzkiej – wspólnoty zwanej przez rosyjskich ekspertów Unią Europy, która tylko wzmocni zdolności Rosji i jej pozycję gospodarczą w kierunku »nowej Azji«”²⁴. Jednak biorąc pod uwagę wspomnianą strategię stosunków z UE, władze rosyjskie inaczej niż państwa Europy Zachodniej rozumiały pojęcie „większej/szerszej Europy”. Dla UE oznaczała ona UE plus sąsiedztwo (na wschodzie było to sześć państw PW), zaś dla Rosji – cały kontynent eurazjatycki. Władze rosyjskie chciały wykorzystać potencjał gospodarczy UE do wzmocnienia pozycji międzynarodowej Rosji, szczególnie w odniesieniu do najważniejszego rosyjskiego rywala – USA, ale także wobec Chin. Dla przykładu: ówczesne projekty przywódców UE dotyczące europejskiej tożsamości obronnej (ESDI)²⁵ interpretowane były w Rosji jako sposób na zmniejszenie wpływów amerykańskich w Europie²⁶.

22 D. Lynch, *Russia's Strategic Partnership with Europe*, „The Washington Quarterly”, Spring 2004, vol. 27, no. 2, s. 99.

23 Ibidem, s. 108.

24 В. Путин, *Россия и меняющийся мир*, „Московские новости”, 27.02.2012, <http://www.mn.ru/politics/78738> [13.08.2019] [V. Putin, *Rossia i meniaiuščhiisia mir*, „Moskovskie novosti”, 27.02.2012, <http://www.mn.ru/politics/78738>, 13.08.2019].

25 European Security and Defence Identity, które w 1999 r. zostało przemianowane na ESDP – European Security Defence Policy. Od traktatu lizbońskiego z 2009 r. jest określane mianem wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony. A. Ciupiński, *Realizacja Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE na obszarze poradzieckim*, [w:] *Bezpieczeństwo obszaru poradzieckiego. Książka poświęcona pamięci prof. Kazimierza Malaka*, red. A. Bryc, A. Legucka, A. Włodkowska-Bagan, Warszawa 2011, s. 233-249.

26 A. Legucka, *Dialog polityczny Unii Europejskiej z Rosją w sferze bezpieczeństwa*, [w:] *Unia Europejska i Rosja w kierunku nowego otwarcia*, red. B. Piskorska, Lublin 2012, s. 185-207.

Takie działanie tłumaczył na przełomie XX i XXI w. Dmitrij Trenin tym, że Rosja traktowała UE jako przedstawiciela „dobrego Zachodu” w przeciwieństwie do NATO i USA, które były dla Rosjan „złym Zachodem”²⁷. Ta dychotomia uległa jednak zmianie pod wpływem kilku czynników: wewnętrznych (ukształtowania się systemu kleptokratycznego w Rosji)²⁸ i zewnętrznych, czyli rozszerzenia UE, a w szczególności „kolorowych rewolucji” w Gruzji w 2003 r. i na Ukrainie w 2004 r. To właśnie zbliżenie geograficzne UE do granic Rosji, a jednocześnie jej oddziaływanie na procesy zachodzące w państwach Europy Wschodniej było decydującym elementem, poprzez który zaczęto w Rosji widzieć „inną” Europę, tę „obcą” Unię Europejską²⁹. Początkowo więc polityka sąsiedztwa UE nie interesowała Rosji tak bardzo, jak sam proces zbliżania UE do granic Rosji.

Z tego powodu stosunek Rosji do nowej polityki sąsiedztwa UE był związany z procesem jej rozszerzenia. W Rosji obawiano się, że „ekspansja” Unii na Wschód stworzy nowe linie podziału w Europie, przez co upadnie projekt „wielkiej Europy”. Jednak, co ważniejsze, Rosja obawiała się, że UE naruszy rosyjskie interesy narodowe w obszarze postsowieckim, czyli w „bliskiej zagranicy”. Obszar ten miał dla Rosjan zasadnicze znaczenie ze względów bezpieczeństwa i pozycji międzynarodowej. Dlatego rosyjska dyplomacja zabiegała o to, aby nie dopuścić do narzucenia narracji o „wspólnym sąsiedztwie” UE i Rosji. Z tego powodu podczas spotkania unijno-rosyjskiej Stałej Rady Partnerstwa w kwietniu 2005 r. obie strony zgodziły się, że zamiast „wspólnego sąsiedztwa” zostaną użyte sformułowania „kraje sąsiadujące z Rosją” i „kraje sąsiadujące z Unią Europejską”³⁰. Jednak termin „wspólne sąsiedztwo”, a wraz z nim sformułowania o „współdzielonej granicy” były chętnie wykorzystywane w zachodnioeuropejskim środowisku akademickim i eksperckim na określenie regionu sześciu państw: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy³¹.

27 D. Trenin, *Russia – EU Partnership: Grand Vision and Practical Steps*, „Russia on Russia”, issue 1, Moscow 2000, s. 106.

28 K. Darwisha, *Putin’s Kleptocracy. Who owns Russia*, New York 2014, s. 1-12.

29 M. Freire, R. Kanet, *Russia and its Near Neighbours. Identity, Interests and Foreign Policy*, London 2012, s. 10-23.

30 V. Rotaru, op.cit., s. 223.

31 S. Fischer, *The EU’s and Russia’s common neighbourhood: shared or contested?*, „EUREN Chronicles”, April 2017, no. 2, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu-russia_chronicles_warsaw_final_1.

Priorytetowy charakter „bliskiej zagranicy” wynikał z postrzegania przez Rosję tego obszaru jako strefy żywotnych i uprzywilejowanych interesów³². Deklaracja tego rodzaju padła 31 sierpnia 2008 r. z ust ówczesnego prezydenta Dmitrija Miedwiediewa w audycji telewizyjnej³³. Potwierdzeniem tego była wojna z Gruzją, w której władze rosyjskie chciały zademonstrować swój sprzeciw wobec gruzińskich aspiracji wejścia do NATO. Ale wojna sierpniowa Rosji z Gruzją przyspieszyła tylko powołanie zainicjowanego przez Polskę i Szwecję Partnerstwa Wschodniego, które zmaterializowało się rok później, 7 maja 2009 r., w Pradze. Inicjatywa od razu spotkała się z krytyką ze strony rosyjskiego ministra spraw zagranicznych Siergieja Ławrowa, który oskarżył UE o poszerzanie unijnej strefy wpływów na region „uprzywilejowanych interesów” Rosji. Unijni przedstawiciele przekonywali, że PW nie jest wymierzone przeciwko Rosji, ale stanowi odpowiedź na rosnące aspiracje państw regionu i może być nawet korzystne dla samej Rosji. Argumenty te nie przekonały rosyjskich władz. Program PW został zinterpretowany w Rosji jako konkurencyjny wobec rosyjskich propozycji integracyjnych odnoszących się do „bliskiej zagranicy”. Dotyczyło to m.in. utworzonej w październiku 2000 r. przez Federację Rosyjską, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej (EaWG), która miała stać się nowym eurazjatyckim centrum integracyjnym w ramach WNP³⁴. Miała ona także przyspieszyć realizację *Traktatu o unii celnej i wspólnej przestrzeni gospodarczej* między tymi państwami z 1999 r. Dotychczasowe wysiłki kończyły się jednak niepowodzeniem, tak jak w przypadku projektu powołania Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej (WPG) z 2003 r., do której miały wejść Rosja, Białoruś, Kazachstan i – długo przekonywana – Ukraina. Rosja „kierowała się koniecznością odtworzenia na obszarze euroazja-

pdf [12.08.2019]; C. McCall, *European Union conflict transformation as cross-border co-operation. Potential and limits*, [w:] *Neighbourhood Perceptions of the Ukraine Crisis. From the Soviet Union into Eurasia?*, eds. G. Besier, K. Stokłosa, London – New York 2017, s. 11-20.

- 32 A. Włodkowska, *Problemy rosyjskiej dominacji na obszarze WNP*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2008, R. 6, s. 65-83; A. Włodkowska-Bagan, *Polityka Rosji na obszarze poradzieckim*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2017, t. 14, nr 3, s. 62.
- 33 Za: D. Trenin, *Russia's Spheres of Interest not Influence*, „The Washington Quarterly”, October 2009, vol. 32, no. 4, s. 3.
- 34 W. Hołowczenko, M. Doroszko, *Projekty integracyjne i wojny energetyczne Rosji przeciwko Ukrainie na początku XXI wieku*, [w:] W. Baluk, M. Doroszko, *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2016*, Lublin 2017, s. 60.

tyckim z udziałem Ukrainy struktury będącej faktycznie alternatywą dla UE – modelu Europejskiego Obszaru Gospodarczego³⁵. Mimo że w kwietniu 2004 r. ukraiński parlament ratyfikował porozumienie ramowe, to po pomarańczowej rewolucji pod koniec tego roku o integracji z tym państwem na pewien czas zapomniano. Jednak wraz z powołaniem PW Rosja stała się znacznie bardziej ostrożna w ocenie UE, którą zaczęto postrzegać jako rywala międzynarodowego³⁶.

Zapewnienia UE, że na PW skorzysta nie tylko Europa Wschodnia, ale także kraje byłego Związku Radzieckiego i Rosja, m.in. dzięki przekształcaniu wschodniego sąsiedztwa w stabilny i zamożny region, nie znajdowały posłuchu w rosyjskich kręgach eksperckich i politycznych. FR widziała tę inicjatywę jako korzystną dla UE i wątpiła, by państwa b. ZSRS dobrowolnie przyłączały się do PW, biorąc pod uwagę to, jak wiele reform czekało je w przyszłości. Władze rosyjskie otwarcie wyrażały swoje obawy dotyczące PW. Ówczesny premier Władimir Putin scharakteryzował je jako alternatywę dla ekspansji NATO na Wschód³⁷.

3. Rosja wobec realizacji Partnerstwa Wschodniego

W rosyjskiej debacie pierwsze lata funkcjonowania Partnerstwa Wschodniego były okresem wyczekiwania. Najważniejszym dla Rosji punktem programu było stwierdzenie, że nie przewiduje on członkostwa w UE dla Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii ani – z punktu widzenia Rosji – przede wszystkim dla Ukrainy. Dodatkowo realizacja PW postępowała wolno, a państwa regionu, szczególnie Ukraina i Gruzja, wyrażały swoje niezadowolenie z jego efektów. W rosyjskich kręgach eksperckich i politycznych zaczęto spokojniej podchodzić do tego programu, przekonując, że Partnerstwo Wschodnie jest fiaskiem. Nadal przekonywano o możliwych negatywnych dla Rosji konsekwencjach tego programu, ale Unia Europejska na jakiś czas zniknęła z radaru międzynarodowych rywali w rosyjskim sąsiedztwie.

35 Ibidem, s. 61.

36 A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja mocarstw na obszarze postradzieckim*, Warszawa 2013, s. 120-153.

37 A. Leonid, Karabeshin, D. R. Spechler, *EU and NATO Enlargement: Russia's Expectations, Responses and Options for the Future*, „European Security” 2007, vol. 16, no. 3-4, s. 308.

Kiedy więc Władimir Putin w swoim przemówieniu wygłoszonym w lutym 2007 r. w Monachium wskazywał, że kształtujący się nowy ład międzynarodowy zagraża interesom Rosji, miał na myśli przede wszystkim USA oraz NATO³⁸. Tymczasem w 2010 r. na Ukrainie doszedł do władzy prorosyjski prezydent Wiktor Janukowycz, z kolei na Białorusi trwał Aleksander Łukaszenka. Projekty dla Mołdawii w ramach Partnerstwa Wschodniego, dotyczące pogłębionej i kompleksowej Umowy o Wolnym Handlu między UE a Republiką Mołdowy, co prawda przyczyniły się do rozwoju dotychczasowej współpracy tego państwa z Unią, ale nie zmieniły sytuacji związanej np. z konfliktem w Naddniestrzu³⁹. W tym okresie można wyróżnić dwa typy narracji w rosyjskim dyskursie publicznym. Z jednej strony deprecjonowano znaczenie Partnerstwa Wschodniego dla „bliskiej zagranicy”, z drugiej natomiast podkreślano, że ma ono charakter antyrosyjski, ale ponieważ nie przynosi żadnych korzyści dla państw regionu PW – nie ma większych szans na powodzenie.

Zmiana podejścia Rosji do PW nastąpiła w 2013 r. wraz unijnymi pomysłami podpisania umów stowarzyszeniowych z państwami Partnerstwa Wschodniego. Wymuszały one m.in. dostosowanie legislacji państw PW do norm i standardów UE w zamian za dostęp do unijnego rynku. Władze rosyjskie zinterpretowały to jako poszerzanie wpływów ekonomicznych i politycznych UE, bez formalnego przyznawania członkostwa państwom wschodniego sąsiedztwa. Rosja zaczęła więc wywierać presję na państwa PW, aby odstąpiły od pomysłu stowarzyszenia z UE. Takiej presji uległa Armenia, która pomimo wielomiesięcznych negocjacji z UE, w przeddzień szczytu PW w Wilnie (28-29 listopada 2013 r.) odstąpiła od stowarzyszenia z UE. Swoją decyzję prezydent Serż Sarkisjan ogłosił podczas wizyty w Rosji. 3 września prezydenci Rosji i Armenii przyjęli oświadczenie, zgodnie z którym Armenia podjęła decyzję o wstąpieniu do Unii Celnej Rosji, Białorusi i Kazachstanu oraz zadeklarowała chęć tworzenia Eurazjaty-

38 *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy, President of Russia*, 10.02.2007, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [2.10.2019].

39 B. Goworko-Składanek, *Wybrane aspekty współpracy polsko-mołdawskiej w latach 2010-2014*, „Studia Podlaskie” 2015, t. 23, s. 240.

ckiej Unii Gospodarczej⁴⁰. Decyzja ta podyktowana była koniecznością utrzymania rosyjskiego sojusznika po swojej stronie w związku z przedłużającym się konfliktem w Górskim Karabachu. Bezprecedensową presję Rosja zastosowała również w stosunku do Ukrainy. Od połowy 2013 r. Ukraina stała się obiektem prowadzonej przez Rosję wojny handlowej oraz wzmożonej kampanii dezinformacyjnej i propagandowej. 21 listopada 2013 r. rząd Ukrainy ogłosił zawieszenie procesu przygotowań do podpisania umowy o stowarzyszeniu i kompleksowej strefie wolnego handlu z Unią Europejską. Po ogłoszeniu tej decyzji na Ukrainie wybuchły prounijne demonstracje, zwane Euromajdanem. Wiktor Janukowycz, w przeciwieństwie do przywódców Gruzji i Mołdawii, nie podpisał umowy stowarzyszeniowej na szczycie PW w Wilnie, co spotęgowało antyprezydenckie nastroje w ukraińskim społeczeństwie. 22 grudnia 2013 r. na kijowskim placu Niepodległości (Majdanie) zebrało się ok. 100 tys. osób, które domagały się podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską oraz wcześniejszych wyborów prezydenckich i parlamentarnych. Demonstracje szybko rozprzestrzeniły się na inne tereny i po ucieczce prezydenta z kraju doszło do zmiany władzy. W wyniku „rewolucji godności” premierem został Arsenij Jaceniuk. Rosjanie przekonywali, że doszło do przewrotu, który określili mianem „banderowskiej” hunty, i dali schronienie Janukowyczowi⁴¹. Ponieważ jednym z najważniejszych punktów PW była demokratyzacja państw regionu i wprowadzenie rządów prawa oraz gospodarki wolnorynkowej, rosyjska elita jednoznacznie zinterpretowała wydarzenia na Ukrainie⁴². Zdjęcia i filmy z placu w Kijowie, na którym powiewały przynieszone przez demonstrantów unijne flagi, miały wymiar symboliczny. Rosjanie ocenili wydarzenia na Majdanie jako zewnętrzną ingerencję, inspirowaną przez państwa zachodnie, która może naruszyć podstawy obecnego autorytarnego systemu politycznego w Rosji. Perspektywa kolejnej „kolorowej rewolucji” w przestrzeni postsowieckiej była nie do zaakceptowania przez rosyjskie

40 Sz. Ananicz, *Armenia odwraca się od UE*, „Analizy OSW”, 04.09.2013, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-09-04/armenia-odwraca-sie-od-ue> [2.10.2019].

41 A. Antczak, I. Plashkina, *Kultowa propaganda. Rosyjski dyskurs komunikowania politycznego w przekazie telewizyjnym stacji Pierwyj Kanał*, Toruń 2017, s. 88-136.

42 H. Ellyatt, „Lavrov accuses West of seeking ‘regime change’ in Russia”, *CNBC*, 22.10.2014, <https://www.cnb.com/2014/11/22/lavrov-accuses-west-of-seeking-regime-change-in-russia.html> [13.04.2018].

władze. Partnerstwo Wschodnie zostało więc ocenione jako instrument polityki unijnej służący budowaniu strefy wpływów, która w perspektywie może poszerzyć się o Rosję. Aneksja Krymu przez Rosję w marcu 2014 r., a następnie wojna w Donbasie miały zatrzymać ten proces lub utrudnić zbliżenie Ukrainy z Unią Europejską. Unia Europejska nałożyła sankcje na rosyjskie firmy i osoby odpowiedzialne za aneksję Krymu⁴³. W odpowiedzi Rosja wprowadziła obostrzenia wobec unijnych partnerów (tzw. kontrsanckje). Wzajemne obostrzenia, a także niskie ceny surowców energetycznych wpłynęły negatywnie na wymianę handlową Rosji. W rosyjskiej narracji pojawił się wówczas koncept Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (EUG). Została ona powołana do życia 1 stycznia 2015 r., a jej zadaniem miało być zagospodarowanie terytorium „bliskiej zagranicy”. Miała się opierać na równych prawach i interesach państw, m.in. Rosji, Białorusi, Armenii i być może także Ukrainy⁴⁴. Zgodnie z tą logiką EUG miała stać się mechanizmem rosyjskich wpływów w „strefie szczególnych interesów”, czyli w byłych republikach postsowieckich, gdzie Rosja sprzeciwia się Zachodowi, w szczególności „kolorowym rewolucjom”, które miały miejsce w Gruzji, Kirgistanie i na Ukrainie. Rosyjscy eksperci byli zdania, że „Zachód odgrywa rolę destabilizującą w Eurazji i próbuje podważyć istniejące tam reżimy”⁴⁵. Dlatego postulowali, aby w ramach EUG wprowadzić większą integrację polityczną i oprzeć się zachodnim wpływom. Pod koniec kwietnia 2015 r. rzecznik rosyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych Aleksander Łukaszewicz wskazywał, że znaczenie Partnerstwa jest wyraźnie antyrosyjskie. „Jest dla nas jasne – komentował – i nasza reakcja będzie dość ostra i fundamentalna, ponieważ widzi-

43 Sankcje na Rosję nałożyły UE, Stany Zjednoczone, Kanada, Szwajcaria, Norwegia, Japonia i Australia. Zob. *Sankcje i Rosja*, red. J. Świek-Karpowicz, S. Secieru, Warszawa 2015, s. 115-143.

44 О. Корякин, *Нарышкин в Казани объяснил, чем Украине чревато “евросчастье”*, „Российская Газета”, 29.11.2013, <https://rg.ru/2013/11/29/reg-pfo/summit.html> [12.08.2019] [O. Koriakin, *Naryshkin v Kazani ob'iasnil, chem Ukraine chrevato "evroschast'e"*, „Rossiiskaia Gazeta”, 29.11.2013, <https://rg.ru/2013/11/29/reg-pfo/summit.html>, 12.08.2019].

45 *Евразийский экономический союз: власть, политика и торговля*, Доклад № 240 (Европа и Центральная Азия), 20.07.2016, s. 9, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/openssl.pdf?reldoc=y&docid=57e52a104> [15.12.2019] [*Evraziiskii ekonomicheskii soiuz: vlast', politika i trgovlja*, Doklad no. 240 (Evropa i Tsentral'naia Azii), 20.07.2016, s. 9, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/openssl.pdf?reldoc=y&docid=57e52a104>, 15.12.2019].

my, dokąd zmierza to Partnerstwo i jakie odcienie przyjmuje ze strony uczestników tego programu”⁴⁶.

W dyskursie rosyjskim Unia Europejska, a co za tym idzie – PW, w coraz większym stopniu stawały się czymś zewnętrznym i odbieranym negatywnie⁴⁷. O ile w badaniach rosyjskiej opinii publicznej przez wiele lat Unia Europejska cieszyła się pozytywnymi ocenami i 74% respondentów opowiadało się za koniecznością utrzymywania dobrych relacji Rosji z Unią Europejską, o tyle po wydarzeniach ukraińskich sytuacja się zmieniła⁴⁸. Negatywne postrzeganie wzrosło od 34% w styczniu 2014 r. poprzez 60% w maju 2014 r. aż do 71% na początku 2015 r.⁴⁹ Było to związane z rosnącą liczbą sceptycznych informacji na temat UE, jakie pojawiały się w prorządowych mediach rosyjskich. Błędnemu postrzeganiu Unii nie sprzyjały także opinie części rosyjskich analityków, którzy utrwalali w świadomości Rosjan nieprawdziwe informacje o zachodzących w ramach Unii Europejskiej procesach, m.in. dotyczących rozszerzenia UE i jej polityki bezpieczeństwa. W związku z tym Rosjanom trudno było odróżnić procesy współczesnej integracji międzynarodowej od budowania stref wpływów i obszarów dominacji⁵⁰. Z kolei za problemy w porozumiewaniu

- 46 Д. Тарадай, „Восточное партнерство: накануне саммита в Риге”, *BBC, News*, 21.05.2015, https://www.bbc.com/russian/international/2015/05/150519_eastern_partnership_explainer [12.08.2019] [D. Taradai, „Vostochnoe partnerstvo: nakanune sammita v Rige”, *BBC, News*, 21.05.2015, https://www.bbc.com/russian/international/2015/05/150519_eastern_partnership_explainer, 12.08.2019].
- 47 М. Шейнкман, „Осторожно, саммит открывается! Рига принимает Восточное партнерство”, *Radio Sputnik*, 21.05.2015, <https://radiosputnik.ria.ru/20150521/1065797912.html> [13.08.2019] [M. Sheinkman, „Ostorozhno, sammit otkryvaetsia! Riga prinimaet Vostochnoe partnerstvo”, *Radio Sputnik*, 21.05.2015, <https://radiosputnik.ria.ru/20150521/1065797912.html>, 13.08.2019]. Chętnie też powoływano się na zewnętrznych ekspertów. Po dziesięciu latach cytowany przez Sputnik prezes Centralnego Systemu Analizy i Prognozowania Rostislav Ishchenko pisał, że „Partnerstwo Wschodnie jest jak walizka bez rączki, nie da się oddać i używać też nie bardzo”. Р. Ищенко, „Почему саммит Восточного партнерства закончился ничем – взгляд из Москвы”, *Sputnik*, 16.05.2019, <https://sputnik-georgia.ru/columnists/20190516/245253592/Pochemu-sammit-Vostochnogo-partnerstva-zakonchilsya-nichem---vzglyad-iz-Moskvy.html> [13.08.2019] [R. Ishchenko, „Pochemu sammit Vostochnogo partnerstva zakonchilsia nichem – vzglyad iz Moskvy”, *Sputnik*, 16.05.2019, <https://sputnik-georgia.ru/columnists/20190516/245253592/Pochemu-sammit-Vostochnogo-partnerstva-zakonchilsya-nichem---vzglyad-iz-Moskvy.html>, 13.08.2019].
- 48 M. Light, J. Löwenhardt, Stephen White, *Russian Perspectives on European Security*, „European Foreign Affairs Review” 2000, no. 5, s. 497-498.
- 49 D. Volkov, *How Russian Views the West*, [w:] *A Successful Failure. Russia after Crimea*, ed. O. Irisova i in., Warszawa 2017, s. 227.
- 50 A. Legucka, *Rosyjska wizja Unii Europejskiej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2007, nr 3-4, s. 152.

się Rosjanie często oskarżali brukselską biurokrację, z którą nie potrafili rozmawiać i wygrywać swoich interesów.

3.1. Rola Polski w Partnerstwie Wschodnim z perspektywy Rosji

Partnerstwo Wschodnie było postrzegane w Rosji m.in. przez pryzmat państw, które je promowały⁵¹. W szczególności wyróżniano w tym kontekście Polskę jako współautorkę PW. Oceniano ją jako państwo niechętnie Rosji i reprezentujące interesy USA w Europie. Polska dyplomacja miała inne oczekiwania w odniesieniu do PW. W notatce z 2008 r. ministra spraw zagranicznych Radosława Sikorskiego z jednej strony stwierdza się, że projekt PW nie jest wymierzony w Rosję, z drugiej zaś – że efektem Partnerstwa ma być sytuacja, w której adresaci inicjatywy nie będą już częścią „faktycznej strefy wpływów i interesów Rosji”⁵². Jednocześnie w Polsce liczone, że Partnerstwo Wschodnie zmierza w praktyce do integracji szóstki państw z Unią Europejską. Trzy kraje bałtyckie oraz Polska były przekonane, że w ramach struktur unijnych uda się im przeforsować własne interesy wschodnie, i w związku z tym zyskały miano „antyrosyjskich”. Rosja w odpowiedzi na stanowiska nowych państw członkowskich UE starała się utrzymać dotychczasowe wpływy w Unii Europejskiej. Dokonała zatem podziału na „lepszych” i „gorszych” jej członków⁵³. Dzięki temu starała się zdyskredytować nowe państwa w oczach „starej Europy” i osłabić ich wpływ na kształtowanie polityki UE wobec wschodnioeuropejskiego sąsiedztwa, w tym zdyskredytować program Partnerstwa Wschodniego. Kraje „nieprzychylne” zostały obarczone odpowiedzialnością za złe stosunki Unii Europejskiej z Rosją; wytykano im rusofobię i działanie na szkodę interesów całej Wspólnoty. Sugerowano, że bez ingerencji tych państw Rosja mogłaby w łatwy sposób porozumieć się z tą „lepszą” Europą. Tradycyjnie nagradzano zatem państwa przychylne rosyjskiej polityce, „karano” zaś kraje bałtyckie i Polskę. Między innymi z tego powodu minister spraw zagranicznych Rosji

51 *Россия и Восточное партнерство ЕС: вызов или новая платформа для сотрудничества? Сборник докладов международной конференции, Санкт-Петербург, декабрь 2009 г.*, Санкт-Петербург 2010, s. 27 [*Rossija i Vostochnoe partnerstvo ES: vyzov ili novaia platforma dlia sotrudnichestva? Sbornik dokladov mezhdunarodnoi konferentsii, Sankt-Peterburg, dekabr' 2009 g.*, Sankt-Peterburg 2010, s. 27].

52 A. Cianciara, *Partnerstwo Wschodnie – polski sukces*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 2, s. 251.

53 A. Legucka, *Rosyjska wizja*, s. 151.

Siergiej Ławrow mówił w 2017 r.: „dostrzegamy potrzebę niektórych państw, wchodzących w skład Unii Europejskiej, aby wykorzystywać Wschodnie Partnerstwo do antyrosyjskich celów. Są one w mniejszości, ale są wystarczająco agresywne”⁵⁴. Wpływ „emocjonalnych” nowych członków UE nie pozostawał niezauważony w kontraście do dotąd „pragmatycznej i przyjaznej Rosji postawie kontynentalnej Europy”⁵⁵.

4. Partnerstwo Wschodnie jako konstrukt

• Najważniejsi myśliciele konstruktywizmu, tacy jak Alexander Wendt czy Nicholas Onuf, twierdzą, że podmioty ustalają zasady, które z kolei wpływają na działanie podmiotów⁵⁶. Oznacza to, że podmioty i zasady wzajemnie się konstytuują. Zasady stanowią istotny komponent struktury społecznej, w tym wpływają na zachowania i instytucje. Ponadto „struktura jest tworzona także przez niezamierzone konsekwencje (*unintended consequences*) działań podmiotów, ponieważ – jak wyjaśnia Onuf – działania podmiotów często dają rezultaty, których podmioty nie przewidziały, a które oddziałują na funkcjonowanie innych podmiotów”⁵⁷. Pojawia się zatem pytanie, jakie zasady udało się w regionie państw PW zaszczerpić UE, a jakie Rosji? Biorąc pod uwagę wymianę handlową, należy zauważyć, że od momentu powołania Partnerstwa Wschodniego dla całego regionu Unia Europejska wypiera z niego Rosję.

Tabela 1. Łączne obroty handlowe państw Partnerstwa Wschodniego (w dol.)

	z UE	z Rosją
2009	50 382 496 300	50 270 474 528
2014	85 704 882 453	56 219 987 329
2018	86 360 005 315	58 041 582 090

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UN Comtrade Database, <https://comtrade.un.org/data/> [2.08.2019].

54 *Россия и Восточное партнерство ЕС*, s. 9-10 [*Rossija i Vostochnoe partnerstwo ES*, s. 9-10].

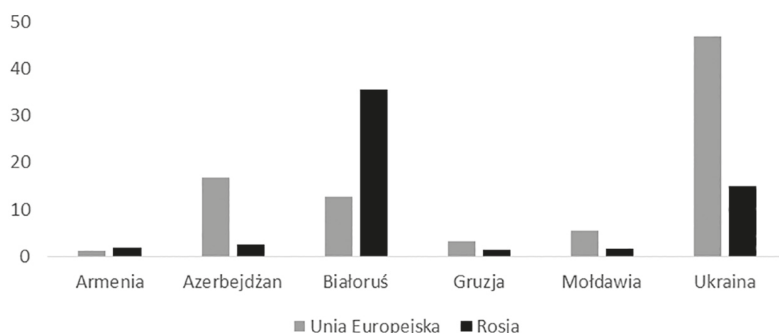
55 A. Cianciara, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, s. 268.

56 A. Wendt, *Anarchy Is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics*, „International Organization”, Spring 1992, vol. 46, no. 2, s. 391-425; N. G. Onuf, *Making sense, making worlds: Constructivism in social theory and international relations*, London 2013, s. 8.

57 A. Curanowicz, op.cit., s. 111.

Na czele państw, które po kilku latach wdrażania PW wyprzedziły inne, znalazła się Ukraina. Jej obroty handlowe z UE są trzykrotnie wyższe niż z Rosją i wynoszą 46 mld dol. Z kolei wymiana handlowa Azerbejdżanu z UE jest prawie siedmiokrotnie wyższa niż z Rosją. Jednak państwa PW charakteryzują się powiązaniem oligarchicznymi oraz korupcją, które hamują przeprowadzanie zmian gospodarczych. Ponadto – w zależności od państwa – nadal funkcjonuje w nich rosyjski model braku transparentności. Rosja pozostaje ważnym partnerem gospodarczym dla Białorusi i w niewielkim stopniu Armenii. Państwa te weszły do tworzonej przez Rosję Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej, w ramach której postępuje integracja – w większości przypadków wymuszana przez Rosję. Jednak zarówno Białoruś, jak i Azerbejdżan nie wprowadzają reform strukturalnych, a dążą przede wszystkim do rozwoju współpracy gospodarczej z UE i w tym zakresie oczekują od niej propozycji. Wyjątkiem jest Armenia, która weszła na drogę reform i chce zwiększenia unijnej pomocy w ich realizacji. Wspólnym mianownikiem wszystkich państw PW jest oczekiwanie od UE wsparcia w rywalizacji z Rosją, w tym w walce z rosyjską propagandą, oraz zwiększenia unijnych inwestycji⁵⁸.

Rys. 1. Obroty handlowe państw Partnerstwa Wschodniego z UE i Rosją w 2018 r. (w dol.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UN Comtrade Database, <https://comtrade.un.org/data/> [2.08.2019].

Partnerstwo Wschodnie, powołane w celu promocji zasad demokracji, spełniło swoją rolę w umiarkowanym zakresie. W tym kontek-

⁵⁸ *Wizja rozwoju Partnerstwa Wschodniego po 2020 roku*, red. E. Kaca, „Raport PISM”, marzec 2019, s. 7-8.

ście rosyjski model „demokracji suwerennej” był bardziej atrakcyjny dla władz w państwach PW. Jedynym sposobem, aby go przełamać, były wystąpienia społeczne i rewolucje (w Gruzji i na Ukrainie), ale również obalenie wiosną 2018 r. wieloletniego przywódcy Armenii Serża Sarkisjana z klanu karabaskiego przez Nino Paszyniana⁵⁹. Ukraina, Gruzja, Mołdawia, Armenia są zaliczane przez Freedom House do państw *Partly Free*⁶⁰. Jednak eksperci są zgodni, że zasady promowane przez Unię Europejską w ramach PW nie są w większości przypadków znane społeczeństwom Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego, bowiem „mimo znacznej poprawy unijnej polityki komunikacyjnej w regionie PW Unia nadal nie jest w stanie dotrzeć ze swoim przekazem do społeczności lokalnych i walczyć z celową dezinformacją na swój temat, szerzoną przez Rosję”⁶¹. W państwach regionu, które dodatkowo (poza Białorusią) borykają się z zamrożonymi konfliktami, manipuluje się opinią publiczną i straszy się ją perspektywą nowego konfliktu zbrojnego lub poważną destabilizacją. W imię zapewnienia egzystencjalnej potrzeby bezpieczeństwa społeczeństwa gotowe są na redukcję części swoich praw i wolności osobistych. Silna władza, w ich oczach, gwarantuje pokój i stabilność. Odwleka to procesy modernizacyjne i daje politykom uzasadnienie do odkładania reform na czas spokoju i pokoju. Powszechnym zjawiskiem jest ponadto brak niezależnych środków masowego przekazu, a także prześladowania dziennikarzy⁶². Pomoc UE na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, demokracji i dobrego rządzenia jest bardzo istotna w regionie PW, mimo że napotyka wiele problemów. Żadne z państw PW nie jest dobrze funkcjonującą demokracją, a w przypadku Azerbejdżanu nastąpił nawet regres w dziedzinie przestrzegania podstawowych wolności. Z kolei w Mołdawii w czerwcu 2019 r. odsunięto najważniejszego oligarchę w kraju (Plahotniuca), a do władzy doszła proeu-

59 K. Fedorowicz, *Proces transformacji ustrojowej w Armenii. Próba zmian czy zachowanie status quo?*, „Our Europe. Ethnography – Ethnology – Anthropology of Culture” 2017, vol. 6, s. 16-19.

60 Freedom House, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018> [15.08.2019].

61 *Wizja rozwoju Partnerstwa Wschodniego po 2020 roku*, s. 8.

62 A. Legucka, *Geopolityczne uwarunkowania*, s. 351.

ropejska premier Maia Sandu, która przekonywała o potrzebie reform w państwie⁶³. Nie jest jednak pewne, czy uda się wdrożyć zasady UE.

Wnioski

Wizja „kręgu przyjaciół” Romano Prodiego z 2003 r., która odnosiła się do Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, została nazwana w 2014 r. przez „The Economist” „kręgiem ognia” (*the ring of fire*)⁶⁴. Wojna rosyjsko-ukraińska, polityczny kryzys w Mołdawii i odwrócenie się od PW Armenii wyznaczyły przełom i załamanie unijnej wizji „wspólnego sąsiedztwa”, w którym UE byłaby współodpowiedzialna z Rosją za państwa z nimi graniczące. Nie wynikało to wyłącznie z porażki narracyjnej UE, ale z wielu aspektów bardziej złożonego problemu. Jednym z nich był zdecydowany sprzeciw Rosji, która zamierzała bronić konstrukt „bliskiej zagranicy” jako swojej strefy wpływów⁶⁵. W latach 2013-2014 w rosyjskiej narracji ugruntowało się przedstawianie EPS i PW jako elementów szerszej konfrontacji prowadzonej przez Stany Zjednoczone i europejskich sojuszników przeciwko Rosji, mającej na celu jej dezintegrację⁶⁶. Rosyjska narracja dotycząca „większej Europy”, od Atlantyku po Władywostok, nie znalazła zrozumienia ani w UE, ani w regionie państw postsowieckich. Jednocześnie unijna koncepcja „szerszej Europy”, a następnie „wspólnego sąsiedztwa”, czyli współodpowiedzialności za państwa PW, nie spodobała się Rosjanom. W konsekwencji obaj aktorzy nadal poszukują dla siebie narracji umożliwiającej realizację własnego projektu politycznego. Wydaje się, że po stronie unijnej zaczyna przeważać narracja o kontestowanym sąsiedztwie (*contested neighborhood*), miejscu rywalizacji, którego przyszłość w dużym stopniu zależy od samych zainteresowanych państw. Unia gotowa jest przede wszystkim wspierać stabilizację i odporność (*resilience*) państw i społeczeństw państw sąsiednich. Jest to zmiana narracji w odniesieniu do państw Europy Wschodniej i Kaukazu Po-

63 J. Pierńkowski, *Dwuwładza w Mołdawii – przyczyny kryzysu i perspektywy rozwiązania*, „Biuletyn PISM”, 14.06.2019, nr 81.

64 E. Ademmer, *Russia's Impact on the EU Policy Transfer to the Post-Soviet Space. The Contested Neighborhood*, London – New York 2017, s. 1-3.

65 J. Bugajski, *Russia's pragmatism and re-imperialization*, „Caucasian Review of International Affairs” 2010, vol. 4, no. 1, s. 3-19.

66 A. Cianciara, *Europejska Polityka Sąsiedztwa*.

łudniowego. W miejsce „współodpowiedzialności” za bezpieczeństwo tego regionu UE stawia się w roli doradcy i życzliwego partnera. Z kolei Rosja nie potrafi uwolnić się od mocarstwowej narracji wobec swoich dawnych peryferii, stąd ani „bliska zagranica”, ani „Ruskij Mir” nie są odbierane w państwach sąsiednich jako projekty partnerskie. W przypadku integracji w ramach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej czy bardziej zaawansowanego Państwa Białorusi i Rosji sąsiedzi Rosji muszą się liczyć z utratą swojej niezależności, a nawet suwerenności. Rosyjskie pomysły integracyjne, w tym EUG, na podstawie których Rosjanie pragną zbudować narrację i siłę politycznego przyciągania, są traktowane jako pomysły reintegrujące przestrzeń postsowiecką pod przywództwem Federacji Rosyjskiej, które mają na celu realizację przede wszystkim jej interesów.

Bibliografia

- A Secure Europe in the Better World: European Security Strategy*, Brussels, 12 December 2003.
- Ademmer E., *Russia's Impact on the EU Policy Transfer to the Post-Soviet Space, The Contested Neighborhood*, London – New York 2017.
- Antczak A., Plashkina I., *Kultowa propaganda. Rosyjski dyskurs komunikowania politycznego w przekazie telewizyjnym stacji Pierwyj Kanał*, Toruń 2017.
- Baranovsky V., *Russia: A Part of Europe or Apart from Europe*, „International Affairs” 2000, vol. 76, no. 3.
- Bojarczyk B., Olchowski J., Ziętek A. W., *Od dominacji kulturowej do 'soft power'. Kultura w promocii państw*, [w:] *Międzynarodowe Stosunki Kulturalne. Podręcznik akademicki*, red. A. W. Ziętek, Warszawa 2010.
- Bryc A., *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Lublin 2004.
- Bugajski J., *Russia's pragmatic reimperialization*, „Caucasian Review of International Affairs” 2010, vol. 4, no. 1.
- Busygina I., *Russia-EU Relations and the Common Neighborhood. Coercion vs Authority*, London – New York 2018.
- Cianciara A., *Partnerstwo Wschodnie – polski sukces*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 2.
- Cianciara A., *Partnerstwo Wschodnie 2009-2014*, Warszawa 2014.
- Cianciara A., *Europejska Polityka Sąsiedztwa w perspektywie konstruktywizmu*, Warszawa 2017.
- Ciupiński A., *Realizacja Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE na obszarze poradzieckim*, [w:] *Bezpieczeństwo obszaru poradzieckiego. Książka poświęcona pamięci prof. Kazimierza Malakared*. A. Bryc, A. Legucka, A. Włodkowska-Bagan, Warszawa 2011.

- Commission of the European Communities, *Communication from the Commission, European Neighborhood Policy: Strategy Policy*, COM(2004) 373 final, Brussels, 12.05.2004, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/2004_communication_from_the_commission_-_european_neighbourhood_policy_-_strategy_paper.pdf [12.08.2019].
- Curanowicz A., *Konstruktywizm*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bieliń, J. Zajac, Warszawa 2015.
- Ćwiek-Karpowicz J., *Rosja wobec procesu integracji europejskiej*, [w:] *Rosja w procesach globalizacji*, red. S. Bieliń, Warszawa 2013.
- Darwisha K., *Putin's Kleptocracy. Who owns Russia*, New York 2014.
- Ellyatt H., „Lavrov accuses West of seeking 'regime change' in Russia”, *CNBC*, 22.10.2014, <https://www.cnn.com/2014/11/22/lavrov-accuses-west-of-seeking-regime-change-in-russia.html> [13.04.2018].
- Fedorowicz K., *Proces transformacji ustrojowej w Armenii. Próba zmian czy zachowanie status quo?*, „Our Europe. Ethnography – Ethnology – Anthropology of Culture” 2017, vol. 6.
- Fischer S., *The EU's and Russia's common neighbourhood: shared or contested?*, „EUREN Chronicles”, April 2017, no. 2, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu-russia_chronicles_warsaw_final_1.pdf [12.08.2019].
- Freire M., Kanet R., *Russia and its Near Neighbours. Identity, Interests and Foreign Policy*, London 2012.
- Goworko-Składanek B., *Wybrane aspekty współpracy polsko-mołdawskiej w latach 2010-2014*, „Studia Podlaskie” 2015, t. 23.
- Kiverlson V. A., Suny R. G., *Russia's Empires*, New York 2017.
- Kuzio T., *Putin's War Against Ukraine. Revolution, Nationalism, and Crime*, Toronto 2017.
- Legucka A., *Dialog polityczny Unii Europejskiej z Rosją w sferze bezpieczeństwa*, [w:] *Unia Europejska i Rosja w kierunku nowego otwarcia*, red. B. Piskorska, Lublin 2012.
- Legucka A., *Geopolityczne uwarunkowania i konsekwencje konfliktów zbrojnych na obszarze poradzieckim*, Warszawa 2013.
- Legucka A., *Polityka wschodnia Unii Europejskiej*, Warszawa 2008.
- Legucka A., *Rosyjska wizja Unii Europejskiej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2007, nr 3-4.
- Karabeshkin L. A., Spechler D. R., *EU and NATO Enlargement: Russia's Expectations, Responses and Options for the Future*, „European Security” 2007, vol. 16, no. 3-4.
- Light M., Löwenhardt J., White S., *Russian Perspectives on European Security*, „European Foreign Affairs Review” 2000, no. 5.
- Lynch D., *Russia's Strategic Partnership with Europe*, „The Washington Quarterly”, Spring 2004, vol. 27, no. 2.
- Massaka I., *Eurazjatyzm. Z dziejów rosyjskiego misjonizmu*, Warszawa 2000.

- McCall C., *European Union conflict transformation as cross-border co-operation. Potential and limits*, [w:] *Neighbourhood Perceptions of the Ukraine Crisis. From the Soviet Union into Eurasia?*, eds. G. Besier, K. Stokłosa, London – New York 2017.
- Menkiszak M., *Rosyjskie wizje postzimnowojennego porządku międzynarodowego*, [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2005.
- Onuf N. G., *Making sense, making worlds: Constructivism in social theory and international relations*, London 2013.
- Pełczyńska-Nałęcz K., *EPS w praktyce – Unia Europejska wobec Rosji, Ukrainy, Białorusi i Mołdawii rok po publikacji Dokumentu Strategicznego*, „Punkt Widzenia” OSW, czerwiec 2005.
- Pieńkowski J., *Dwuwaładza w Mołdawii – przyczyny kryzysu i perspektywy rozwiązania*, „Biuletyn PISM”, 14.06.2019.
- Piskorska B., *Soft power w polityce UE wobec państw Partnerstwa Wschodniego*, Lublin 2017.
- Potulski J., *Spółeczno-kulturowy kontekst aktywności międzynarodowej Federacji Rosyjskiej*, Gdańsk 2008.
- Przemówienie Hermana Van Rompuy, Przewodniczącego Rady Europejskiej, oraz José Manuela Durão Barroso, Przewodniczącego Komisji Europejskiej, *Od wojny do pokoju: europejska opowieść*, Przyjęcie Pokojowej Nagrody Nobla przyznanej Unii Europejskiej, Oslo, 10.12.2012, https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/npp2013_pl.pdf [12.08.2019].
- Rotaru V., *Russia's "Contribution" to the Inception of the Eastern Partnership*, „Studia Politica: Romanian Political Science Review” 2014, vol. 14, no. 2.
- Rozumieć Rosję. Tropy*, red. M. Figura, G. Kotlarski, Poznań 1997.
- Sankcje i Rosja*, red. J. Ćwiek-Karpowicz, S. Secrieru, Warszawa 2015.
- Scott J. W., *European neighbourhood beyond geopolitics*, [w:] *Neighbourhood Perceptions of the Ukraine Crisis. From the Soviet Union into Eurasia?*, eds. G. Besier, K. Stokłosa, London – New York 2017.
- Toal G., *Near Abroad. Putin, The West, and the Contest over Ukraine and the Caucasus*, New York 2017.
- Trenin D., *Russia – EU Partnership: Grand Vision and Practical Steps*, „Russia on Russia”, issue 1, Moscow 2000.
- Trenin D., *Russia's Spheres of Interest not Influence*, „The Washington Quarterly”, October 2009, vol. 32, no. 4.
- Volkov D., *How Russian Views the West*, [w:] *A Successful Failure. Russia after Crimea*, eds. O. Irisova i in., Warszawa 2017.
- Wendt A., *Anarchy Is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics*, „International Organization”, Spring 1992, vol. 46, no. 2.
- Wiener A., *Constructivist Approaches in International Relations Theory: Puzzles and Promises*, „ConWEB” 2006, no. 5.
- Wizja rozwoju Partnerstwa Wschodniego po 2020 roku*, red. E. Kaca, „Raport PISM”, marzec 2019.

- Włodkowska A., *Problemy rosyjskiej dominacji na obszarze WNP*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2008, R. 6.
- Włodkowska-Bagan A., *Ambicje imperialne Rosji i innych mocarstw w przestrzeni poradzieckiej*, [w:] *Rosja. Rozważania imperiologiczne*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Warszawa 2015.
- Włodkowska-Bagan A., *Polityka Rosji na obszarze poradzieckim*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2017, t. 14, nr 3.
- Włodkowska-Bagan A., *Rywalizacja mocarstw na obszarze postradzieckim*, Warszawa 2013.
- Евразийский экономический союз: власть, политика и торговля*, Доклад № 240 (Европа и Центральная Азия), 20.07.2016, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=57e52a104> [15.12.2019] [*Евразиискіі економіческіі соіюз: власт', політіка і торговліа*, Доклад no. 240 (Европа і Тсентрал'наіа Азііа), 20.07.2016, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=57e52a104>, 15.12.2019].
- Ищенко Р., „Почему саммит ‘Восточного партнерства’ закончился ничем – взгляд из Москвы”, *Sputnik*, 16.05.2019, <https://sputnik-georgia.ru/columnists/20190516/245253592/Pochemu-sammit-Vostochnogo-partnerstva-zakonchilsya-nichem---vzglyad-iz-Moskvy.html> [13.08.2019] [R. Ishchenko, „Pochemu sammit ‘Vostochnogo partnerstva’ zakonchilsia nichem – vzgliad iz Moskvy”, *Sputnik*, 16.05.2019, <https://sputnik-georgia.ru/columnists/20190516/245253592/Pochemu-sammit-Vostochnogo-partnerstva-zakonchilsya-nichem---vzglyad-iz-Moskvy.html>, 13.08.2019].
- Корякин О., *Нарышкин в Казани объяснил, чем Украине чревато “евро-счастье”*, „Российская Газета”, 29.11.2013, <https://rg.ru/2013/11/29/reg-pfo/summit.html> [12.08.2019] [O. Koriakin, *Naryshkin v Kazani ob'iasnil, chem Ukraine chrevato "evroschaste"*, „Rossiiskaia Gazeta”, 29.11.2013, <https://rg.ru/2013/11/29/reg-pfo/summit.html>, 12.08.2019].
- Путин В., *Россия и меняющийся мир*, „Московские новости”, 27.02.2012, <http://www.mn.ru/politics/78738> [13.08.2019] [V. Putin, *Rossiiia i meniaiushchiisia mir*, „Moskovskie novosti”, 27.02.2012, <http://www.mn.ru/politics/78738>, 13.08.2019].
- Россия и Восточное партнерство ЕС: вызов или новая платформа для сотрудничества? Сборник докладов международной конференции, Санкт-Петербург, декабрь 2009 г.*, Санкт-Петербург 2010 [*Rossiiia i Vostochnoe partnerstvo ES: vyzov ili novaia platforma dlia sotrudnichestva? Sbornik докладов mezhdunarodnoi konferentsii, Sankt-Peterburg, dekabr' 2009 g.*, Sankt-Peterburg 2010].
- Стратегия развития отношений Российской Федерации с Европейским Союзом на среднесрочную перспективу (2000–2010 гг.)*, ТЕХЭКСПЕРТ, 22.10.1999, <http://docs.cntd.ru/document/901773061> [13.08.2019] [*Strategiia razvitiia otnošenii Rossiiskoi Federatsii s Evropeiskim Soiuzom na srednesrochnuiu perspektivu (2000–2010 gg.)*, ТЕКНЕКСПЕРТ, 22.10.1999, <http://docs.cntd.ru/document/901773061>, 13.08.2019].

- Тарадай Д., „Восточное партнерство: накануне саммита в Риге”, *BBC, News*, 21.05.2015, https://www.bbc.com/russian/international/2015/05/150519_eastern_partnership_explainer [12.08.2019] [D. Taradai, *Vostochnoe partnerstvo: nakanune sammita v Rige*, *BBC, News*, 21.05.2015, https://www.bbc.com/russian/international/2015/05/150519_eastern_partnership_explainer, 12.08.2019].
- Шейнкман М., „Осторожно, саммит открывается! Рига принимает ‘Восточное партнерство’”, *Radio Sputnik*, 21.05.2015, <https://radiosputnik.ria.ru/20150521/1065797912.html> [13.08.2019] [M. Sheinkman, „Ostorozhno, sammit otkryvaetsia! Riga prinimaet ‘Vostochnoe partnerstvo’”, *Radio Sputnik*, 21.05.2015, <https://radiosputnik.ria.ru/20150521/1065797912.html>, 13.08.2019].